

ЖИТТЄВО-СТИЛЬОВА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПРОФЕСІЙНА МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА

Проблема взаємозв'язків людини і професії набуває в наш час неабиякого значення насамперед через те, що на початку 21 століття принципово змінилася не тільки структура професій, а насамперед структура сучасного виробництва в цілому: як матеріального, так і духовного. Саме принципові зміни в структурі сучасного виробництва визначають, у свою чергу, кардинальні зміни і в структурі професій, і в структурі вимог до професіоналів, і, зрештою, у психологічних чинниках, що детермінують сам професійний вибір.

Зазначимо лише деякі суто зовнішні чинники, які впливають на тенденції професіоналізації в сучасному світі. По-перше, це примат знання, фахових знань як таких. По-друге, це руйнування традиційних, зумовлених державами кордонів на шляху міграції робочої сили. По-третє, надзвичайне інтенсифікування як вертикальної, так і горизонтальної мобільності населення. Але, головним чином, це зростання інтелектуальної праці, що вимагає надпрофесіоналізму, і в той же час – поява величезної кількості робочих місць, особливо у сферах обслуговування та на підприємствах із найсучаснішими технологіями, які, попри декларування високого рівня вимог до працівника, майже зовсім не потребують ніяких спеціальних знань, лише навичок, як-от скажімо, робота на швейному комп'ютеризованому станку.

Зрозуміло, що в таких умовах, тим більш з огляду на стан занепаду виробничої сфери в пострадянському суспільстві, суто психологічні проблеми професіоналізації передусім молоді, заслуговують і власне наукового, і просто зацікавленого, з позицій людяності та здорового глузду аналізу.

У зв'язку з цим все частіше постає питання про необхідність поглибленого науково-психологічного обґрунтування різноманітних видів трудової діяльності та розробки надійних критеріїв професійної придатності людини до тих чи інших видів праці. Зазначена проблема не є новою, проте особливо на переломних

етапах соціально-економічного розвитку суспільства, вона набуває особливої актуальності. Як відомо, така проблема на початку ХХ століття вже піднімалася психотехніками, однак, в силу певних обставин вона не отримала свого розвитку, у зв'язку з чим необхідна психологічна кваліфікація людини на рівні фундаментальних досліджень різноманітних видів професійної діяльності.

Відсутність психологічних узагальнень гальмує процес професійного добору спеціалістів, можливість прогнозу їх професійної успішності. Також перелік психологічних вимог постає неодмінною умовою ефективною підготовки спеціалістів у відповідності з перспективою їх професійного росту.

В останні десятиліття психологічні дослідження особистості фахівця спрямовувалися як на пошук окремих індивідуально-психологічних особливостей, необхідних для тієї чи іншої професійної діяльності, так у напрямку встановлення взаємозв'язку між професійно-важливими якостями особистості та конкретними вимогами професійної діяльності. Здійснений нами аналіз відповідних літературних джерел з досліджуваної проблеми дав змогу встановити сплеск інтересу науковців до особистості фахівця як відкритої психологічної системи, здатної до самореалізації в різноманітних умовах набуття ним професійного досвіду.

Новий підхід потребує й нової професійної методології. Професійна методологія це сукупність методологічних процедур і відповідних їм мисленнєвих форм, зорієнтованих на розуміння складних явищ у їх структурній самодостатності, становленні та уособленні стосовно гетерогенного доквілля [4]. Обґрунтовуючи життєво-стильову концепцію особистості є зрозумілим, що культивується типологічний підхід, який є більш евристичним у конкретних експериментальних дослідженнях. Крім того типологізаційні процедури починають використовуватися дослідником або методологом як ідеалізовані засоби мислєдіяльності, котрі й забезпечують відкриття нових типів і типологій. Отже, типологічний метод – це результат глибинного осмислення і системного відрефлексування процедури типологізації як логіко-методологічної цілісності.

Ідея обґрунтування життєво-стильової концепції особистості має своє теоретичне підґрунтя вивчення особистості як складної системи саморегуляції,

де окреме місце займає мотиваційно-сміслова регуляція особистісної реалізації. При цьому смисл розглядається як складова структури особистості, з одного боку, і як фактор регуляції діяльності, з іншого. Порівняльний аналіз специфіки побудови систем регуляції на особистісному та діяльнісному рівнях показав їх тісний взаємозв'язок: функціональна архітектоніка діяльності знаходить своє відбиття на особистісному рівні, що забезпечує відповідний рівень регулювання.

Евристичність такого підходу підтверджується й чисельними результатами досліджень: 1) структурної характеристики смислу через вивчення: особистісного смислу (О.М.Леонтьєв); відношень (В.М.Мясищев); вищих утворень структури особистості (Б.Г.Ананьєв); фіксованої установки (Д.М.Узнадзе); внутрішньої позиції особистості (Л.І.Божович); уявлення про іншу людину (О.О.Бодальов); диспозиційного блоку (В.О.Ядов); стійкості особистості (В.Є.Чудновський); та 2) регуляторної функції смислу через трактування: самовизначення людини як специфічного способу її існування (С.Л.Рубінштейн); афективне насичених значущих переживань (П.В.Бассін); принципу значущості (І.Ф.Добринін); ролі значущості у визначенні ситуативної стратегії поведінки (В.Г.Асєєв); провідної ролі процесу смислоутворення у подоланні особистістю критичних життєвих ситуацій (Ф.Ю.Василюк) [2].

Подальші дослідження проблеми мотиваційно-сміслової регуляції у структурі діяльності представлені у розгляді: потреб і мотивів як рушійних сил поведінки і діяльності людини; різноманітності форм і рівнів психічної активності; структурно-функціональної організації смислових утворень особистості та рівня їх усвідомлюваності; проблеми співвідношення ситуативно-транситуативного у процесі регуляції діяльності.

Результати теоретичних і емпіричних досліджень мотиваційно-сміслової регуляції в структурі свідомості зосереджуються: 1) у сфері ціннісно-сміслової структури самосвідомості у вигляді негативних і конфліктних смислів (В.В.Столін); смислових конструктів (М.Кальвіньо); актуальної самооцінки і рівня домагань особистості (О.Т.Соколова); емоційно-ціннісного ставлення до себе як прояву самоповаги (І.С.Кон) та самоставлення

(С.Р.Пантелеев); особливостей будови внутрішнього діалогу у його зв'язках із різноманітними структурами конфліктних смислів (А.В.Візгіна) та психологічними механізмами професійного самовизначення особистості (В.О.Байметов); 2) у сфері семантичного простору свідомості через вивчення внутрішніх функцій співвідношення, впорядкування, трансформації смислових структур, які визначають буття людини у світі (О.Ю.Артем'єва, Ф.Ю.Василюк, Н.Н.Корольова, О.О.Кроник, О.С.Сухоруков, К.Є.Хорошилова, О.М.Еткінд та ін.); структури суб'єктивної реальності у індивідуально-специфічних параметрах категоризації суб'єктивного досвіду, що представлені у поняттях образу світу (О.М.Леонтьєв), актуальні координати досвіду (О.Ю.Артем'єва), категоріальна структура індивідуальної свідомості (О.Г.Шмельов), координати семантичних просторів (Д.О.Леонтьєв), особистісний конструкт (В.Ф.Петренко) [2].

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що мотиваційно-смислові утворення особистості взаємопов'язані в єдину систему регуляції життєдіяльності, утворюючи в її межах відносно автономні динамічні смислові системи, кожна з яких включає низку взаємопов'язаних різнорідних мотиваційно-смислових структур та забезпечує смислову регуляцію певної сфери життєдіяльності, або будь-якого окремого акту діяльності. При цьому особистість виступає як особлива регуляторна система, що забезпечує підкорення життєдіяльності суб'єкта стійкій ієрархізованій структурі відношень із світом.

Підсумковим етапом є обґрунтування життєво-стильового концепту мотиваційно-смислової регуляції особистісної реалізації, у якому представлено узагальнення наукових розробок у вивчення особистості як складного регуляторного механізму.

Життєво-стильовий концепт дає змогу розглядати мотиваційно-смислову регуляцію як системне явище, яке об'єднує зміст функціонування діяльності і свідомості людини у спільну цілісність. Наукова інтерпретація цього явища здійснюється у площині співвідношення: 1) функціональної та перспективної сфер життєвого часового простору особистості - де відбувається

диференціювання людиною життєвого простору на минуле, теперішнє і майбутнє. При цьому, минуле і теперішнє в життєдіяльності розуміється як функціональна зона конкретних дій і вчинків, а майбутнє - як перспективна зона, у якій людина проявляє свою активність у планах, очікуваннях й переживаннях; 2) дієвої реалізації особистості в зонах її актуального та потенційного досвіду - виділяються зона засобів здійснення діяльності, де людина фіксує змістову сторону мотиваційної настанови і безпосередньо зайнята побудовою діяльності для реалізації цієї настанови (актуальна), і зона формування цілей, де відбуваються в основному змістово-сміслові зміни значущості діяльності і поведінки особистості (потенційна).

Актуально-функціональна сфера життєвого простору особистості реалізується засобами *мотиваційно-спонукального, емоційно-ситуативного та когнітивного* механізмів функціонування, а потенційно-перспективна сфера - засобами *аксіологічного, рефлексивного та антиципаційного* механізмів. Розкриття психологічного змісту підтверджує їх інтегральне функціонування у багаторівневих регуляційних системах діяльності й свідомості та дає змогу пояснити прояв мотиваційно-сміслові регуляції у життєвому стилі особистості.

Отже, проблема мотиваційно-сміслові регуляції трансформується в проблему життєвого стилю особистості, де розгортаються основні життєві тенденції особистісної реалізації, з одного боку, як підпорядкування смисловим регуляційним впливам, що проявляється у блокуванні виходу людини за межі наявних поведінкових схем, відповідно й за межі життєвих обставин, а з другого - як подолання зовнішніх регуляційних впливів з метою виходу на рівень самореалізації.

Механізми актуально-функціонального та потенційно-перспективного розгортання у часі людського життя визначають динаміку психічних процесів, властивостей і станів особистості: особливості психічних явищ пов'язані з ієрархізованістю ситуацій, видів життєдіяльності, в яких вони виявляються і узагальнюються. Такі узагальнення відбуваються протягом усього життя і виражаються у життєвому стилі.

В результаті обґрунтування життєво-стильового концепту мотиваційно-сислової регуляції окреслюється й перспективність створення ефективного методу діагностики особистості, який дав би змогу, поряд із фіксацією особистісних властивостей, оцінити і впорядкувати ситуації та події життя випробуваних в актуально-функціональній та потенційно-перспективній сферах досвіду. Такий метод, як припускається, може стати високоінформативним і високовалідним засобом для прогнозу життєвого шляху і професійного розвитку особистості.

Обґрунтовуючи необхідність впровадження методу визначення стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації, вважаємо за доречне деталізувати такий підхід наступними положеннями: 1) практичні проблеми ефективної професійної реалізації вирішуються за умов розуміння особистості як інтегративної індивідуальності та суб'єкта діяльності; 2) стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації, як системне та багаторівневе утворення, обумовлюється певним симптомокомплексом різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності; 3) стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації пов'язаний з прагненням особистості досягати ефективних результатів діяльності у відповідності з її вимогами (аспект пасивної адаптації) та з орієнтацією на розвиток, видозміну самої діяльності та її суб'єкта в ході цього процесу (аспект активної адаптації); 4) стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації розглядається як індивідуально обумовлений процес становлення і здійснення професійної діяльності із урахуванням її структурних проявів та трансформаційних тенденцій, оформлених у „стильовий цикл”: початковий потенціал - його реалізація - новий потенціал і т.д.

Процесуальна і результативна характеристики професійного досвіду дають змогу виділити домінуючий аспект мотиваційно-сислової регуляції особистісної реалізації у всіх проявах особистості як суб'єкта професійної діяльності. Зокрема, *процесуальна* характеристика професійного досвіду проявляється у поетапному усвідомленні особистістю професійних перцептивно-когнітивних блоків діяльності та свідомому прийнятті вимог

практичної діяльності в міру набуття конкретних умінь і навичок, а *результативна* - у почутті задоволеності процесом діяльності, включно й формуванні відповідного професійного стилю, який в системі відношень "людина - людина" має відігравати функцію загального життєвого стилю.

Знання стильових характеристик мотиваційно-сислової регуляції дає змогу спрогнозувати ймовірну ефективність професійної реалізації особистості та пояснити виникнення певних бар'єрів у професійній та учбово-професійній діяльності.

Загальна модель професійного становлення особистості включає компоненти вибору, навчання, адаптації та особистісної реалізації в професійній діяльності. Ці компоненти відповідають основним етапам набуття професійного досвіду у послідовності - етапи оптації, цільової оптації, адепта, адаптації, інтернала і майстра, - в якій реалізується процес усвідомлення особистістю образу професійної діяльності, набуття нею навичок і вмінь та вироблення на цій основі професійного стилю діяльності.

Процесуальна характеристика процесу набуття особистістю професійного досвіду супроводжується збагаченням змісту уявлень суб'єкта про себе та власний шлях професійного розвитку, що виражається як в усвідомленні образу професійної діяльності, так і в усвідомленні особистістю себе як професіонала. Отже, результатом набуття професійного досвіду є зміст *професійної ідентифікації*, яка за оптимальних варіантів її прояву, виявляється у протилежних формах - позитивна і негативна, - які можуть диференціюватися й на проміжні форми. В результаті модифікації тесту колірних ставлень А.М.Еткінда було виділено чотири форми професійної ідентифікації - контрастно-позитивна, перспективно-позитивна, контрастно-негативна і перспективно-негативна [3].

Вивчення змісту професійної ідентифікації особистості на кожному з виділених етапів професійного становлення, а також аналіз мотиваційно-сислових утворень, які інтегрують у собі мотиваційні й ціннісні тенденції, складають основу цілісної психологічної характеристики особистості у її стильових особливостях професійної реалізації. Система симптомокомплексів

особистості та автобіографічні відомості суттєво доповнюють стильові прояви мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації особистості.

Кожен етап професійного становлення обумовлений факторами зовнішньої та внутрішньої мотивації, зіткнення яких в реальній ситуації практичної діяльності завершується особистісним вибором альтернатив професійної реалізації. Аналіз можливих варіантів прояву такої взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації дає змогу виділити два типи взаємодії - позитивний і негативний, кожен з яких диференціюється на підтипи: перший на гармонійний і стимулюючий, а другий - на індиверентний і деструктивний. Запропонована схема операційно-тенденційної фіксації професійного досвіду дозволяє виділити основні орієнтири визначення стилю мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації особистості (Рис. 1.).

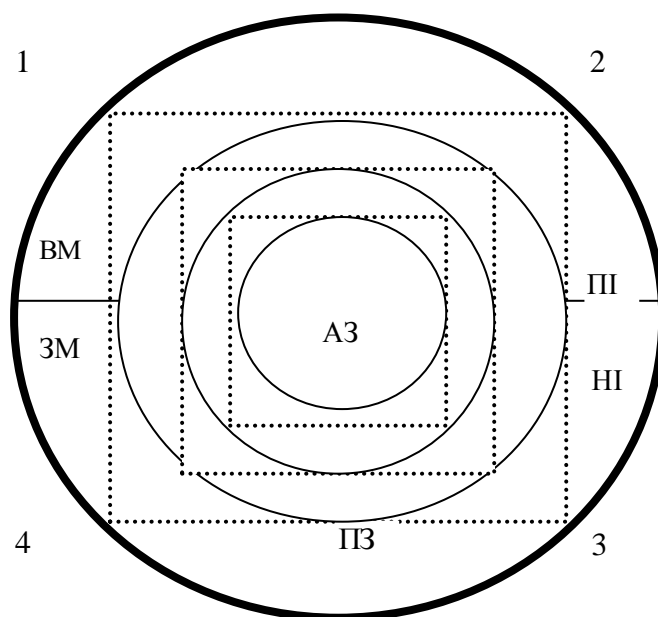

Рис. 1. Схема операційно-тенденційної фіксації професійного досвіду особистості

Примітки:

- АЗ – актуальна зона професійної реалізації особистості;
- ПЗ – потенційна зона професійної реалізації особистості;
- ВМ - внутрішня мотивація;
- ЗМ - зовнішня мотивація;
- ПІ - позитивні форми професійної ідентифікації;
- НІ - негативні форми професійної ідентифікації;
- - етапи професійної діяльності (І, ІІ, ІІІ);
- 1, 2, 3, 4 – гармонійний, стимулюючий, індиверентний, деструктивний типи мотиваційної взаємодії.

Ціннісні орієнтації набувають двох форм, які поряд із змістовим наповненням типів мотиваційної взаємодії, виступають регуляційним чинником набуття професійного досвіду: *адекватна*, що відповідає можливостям професійної реалізації особистості, і *неадекватна*, яка перешкоджає цим можливостям.

Якщо актуальну зону професійного досвіду складають сформовані вміння сприйняття й узагальнення вимог, в яких людина знаходить смислову цінність професійної реалізації, то потенційну зону визначає сукупність її ставлень до того, в чому вона реалізується шляхом розроблення певної стратегії подальшого професійного удосконалення. Таким чином, дослідження стилів мотиваційно-смислової регуляції професійної реалізації необхідно проводити не тільки у сфері актуального досвіду, але й у потенційній перспективі, а саме - засобом фіксації функціональних професійних можливостей на кожному з етапів становлення.

Нами виділяються два рівні фіксації професійного досвіду: 1) операційний (поетапний) - здійснюється протягом певного часу (етапу) і визначає рівень актуального усвідомлення вимог професійної діяльності; 2) *тенденційний* (довготривалий) - здійснюється протягом тривалого включення особистості в умови практичної діяльності і визначає рівень потенційної професійної реалізації. Комплексне застосування операційної та тенденційної фіксації професійного досвіду дає змогу простежити *структурно-функціональні* (актуальний професійний досвід) та *динамічні* (постактуальний професійний досвід) закономірності мотиваційно-смислової регуляції професійної реалізації особистості.

Особливості операційної фіксації професійного досвіду у різних комбінаціях психологічної наповненості форм професійної ідентифікації та змісту взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації, із відповідним визначенням адекватності (неадекватності) ціннісної регуляції у професійній реалізації особистості, складають основу диференціації стилів мотиваційно-смислової регуляції актуального професійного досвіду. Відповідно тенденційна

фіксація визначає стилі мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації, які характеризують постакуальну специфіку прояву.

Операційна фіксація професійного досвіду на кожному етапі становлення здійснювалася за чотирма формами професійної ідентифікації (контрастно-позитивною, перспективно-позитивною, перспективно-негативною, контрастно-негативною), кожній з яких властивий специфічний психологічний зміст як комплекс прояву індивідуального стилю саморегуляції й особистісних властивостей; чотирма типами взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації (конструктивним, перспективно-конструктивним, перспективно-деструктивним і деструктивним), у двох формах (адекватній і неадекватній) ціннісної регуляції професійної реалізації особистості.

Психологічний зміст результатів оцінки операційної фіксації професійного досвіду дає змогу виділити два контрастних за своїм змістом стилі мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації: *конструктивний* (рефлексивний) та *деструктивний* (нерефлексивний), які проявляються лише на стійкому рівні вираження збігу контрастних форм професійної ідентифікації та типів взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації.

Визначені особливості співвідношення форм професійної ідентифікації та типів взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації, особистісних властивостей, ціннісних орієнтацій та автобіографічних показників дають змогу прослідкувати динаміку їх вираження на основних етапах професійного становлення під час навчання у вузі: 1 - *стиль конструктивного удосконалення*; 2 — *стиль заперечення конструктивного удосконалення*; 3 — *стиль деструктивного репродукування*; 4 - *стиль подолання деструктивного репродукування*; 5 — *нестійкий стиль*.

Вивчення психологічного змісту виділених стилів дало змогу виділити основні характеристики їх внутрішньої структури. Стиль *конструктивного удосконалення* характеризується високими показниками інтроверсії, розвинутими комунікативними здібностями й врівноваженістю, які знаходять свою реалізацію у розвитку самоповаги, аутосимпатії, очікуванні позитивного ставлення від інших та готовності до конкретних проявів самоінтересу і

саморозуміння; інтернальною регуляцією соціальної поведінки у сфері досягнень, виробництва та міжособистісних стосунків, розвинутою рефлексією минулих і майбутніх сумних подій життя. *Стиль деструктивного репродукування* займає протилежну позицію проявом екстраверсії, невротичності, дратівливості, спонтанної і реактивної агресивності, екстернальних механізмів соціальної регуляції поведінки у сфері виробництва і міжособистісних стосунків та вираженої продуктивності життя у минулих радісних подіях; зміст самоствалення проявляється в розузгодженості самоповаги, аутосимпатії, очікування позитивного ставлення від інших та самоінтересу.

Стиль подолання деструктивного репродукування за психологічними характеристиками наближений до стилю конструктивного удосконалення, однак на загальному фоні інтроверсійного реагування виділяються депресивність і сором'язливість, які виражаються у самозвинуваченні та інтернальній регуляції соціальної поведінки у сфері невдач. *Стиль заперечення конструктивного удосконалення* характеризується зростанням напруженості нервово-психічного стану, високі показники екстраверсії та нейротизму знаходять прояв у невротичності, дратівливості і реактивній агресивності, що є ознакою емоційної нестійкості і афективного реагування на звичайні життєві ситуації; показники самоствалення демонструють зв'язок лише з факторами внутрішньої готовності особистості до конкретних дій, сповнених самовпевненості та саморозуміння, екстернальні механізми соціальної регуляції поведінки демонструють проблемність у вирішенні сімейних, виробничих та міжособистісних ситуацій. *Нестійкий стиль* демонструє невротичність, спонтанну і реактивну агресивність, які пов'язані із відсутністю самоінтересу і саморозуміння випробуваних. Надмірні витрати психоемоційної енергії виражаються у екстраверсійних реакціях нестриманості і дратівливості, які блокують інтернальні механізми регуляції соціальної поведінки у сфері досягнень і міжособистісних стосунків. Продуктивність життя та сила переживань локалізується у минулих радісних подіях життя.

Результати впровадження методу визначення стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації на вибірці психологів показали можливість емпіричного дослідження процесуально-результативних характеристик професійного досвіду засобом його операційної та тенденційної фіксації.

Операційна фіксація актуального професійного досвіду визначає не тільки мотиваційно-сміслові координати у площині професійного розвитку людини, але й окреслює орієнтири особистісно-типологічної самореалізації.

Визначена протилежність стилів мотиваційно-сміслової регуляції актуального професійного досвіду обумовлена контрастним психологічним змістом, який визначає рівень готовності особистості до професійної діяльності. Це рівень професійної спеціалізації, де особистість використовує актуальні потенції відповідно до своїх психологічних можливостей, надаючи їм статусу постакуальної оперативності. Згідно з виділеними етапами професійного становлення психолога, актуальний професійний досвід особистості на кожному з них обумовлений впливом тенденцій мотиваційно-сміслової регуляції, постакуальна оперативність яких створює гарантовані умови його конструктивної або деструктивної стабільності.

Представлення типологій особистості та їх взаємозв'язку із стилями мотиваційно-сміслової регуляції актуального професійного досвіду не є випадковим. Конструктивний стиль мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації демонструє типи юнгівського інтроверта та соціально-корисної особистості (Адлер), а деструктивний стиль - типи юнгівського екстраверта та особистості з ринковою орієнтацією (Фром). Кожен тип особистості у його психологічному наповненні виражає потенціал функціональних можливостей і може розглядатися як постакуальна оперативність наявного професійного досвіду.

Визначення особливостей співвідношення поданої вище типології стилів мотиваційно-сміслової регуляції актуального професійного досвіду із типологією вирішення консультативних проблем, як ситуацій конструктивної або деструктивної взаємодії психолога з клієнтом, підтвердило вимоги

випередження деструктивних аспектів консультування шляхом формування особистісної узгодженості психолога з обраним ним способом та технікою психотерапевтичної взаємодії.

Набуваючи власний професійний досвід, людина засобом мотиваційно-смыслових координаційних вимірів перетворює його у стійкий простір життєздійснення. Представлена схема розташування стилів мотиваційно-смыслові регуляції, які виступили результатом тенденційної фіксації актуального професійного досвіду, демонструє їх полярність за критеріями: *стабільності* (+1 та -1), де виділяються два типи стилю - конструктивного удосконалення та деструктивного репродукування, та *нестабільності* (2,3,4), де локалізуються стилі заперечення конструктивного удосконалення, подолання деструктивного репродукування та нестійкий; *активної адаптації* (+1,2) - стилі конструктивного удосконалення та деструктивного подолання; та *пасивної адаптації* (-1,3) - стилі деструктивного репродукування та заперечення конструктивного удосконалення (нестійкий стиль виявився за межами даного критеріального оцінювання) (Рис.2).

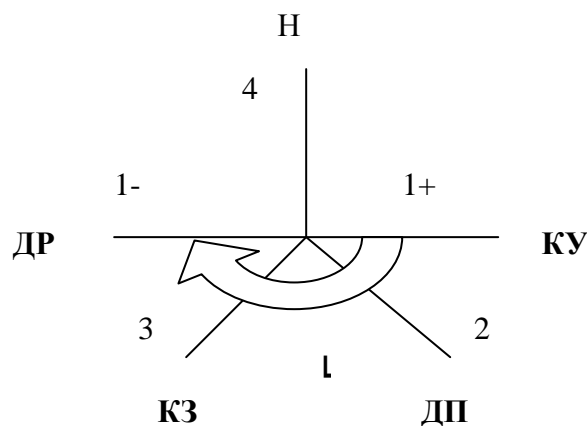

Рис. 2. Схема співвідношення стилів мотиваційно-смыслові регуляції професійної реалізації

Примітка: КУ – стиль конструктивного удосконалення;
 ДР – стиль деструктивного репродукування;
 КЗ – стиль заперечення конструктивного удосконалення;
 ДП – стиль подолання деструктивного репродукування;
 Н – нестійкий стиль

З метою обґрунтування встановленої типології стилів мотиваційно-смыслові регуляції професійної реалізації був проведений їх категоріально-

типологічний аналіз за допомогою категорій актуального і потенційного, континуального і дискретного, інерційного та змінювального.

Категоріально-типологічний опис представлений у профілях: 1) *інерційна континуальність* (стиль конструктивного удосконалення, деструктивного репродукування) - *змінювана дискретність* (нестійкий стиль); та 2) *змінювана континуальність* - *інерційна дискретність* (стилі заперечення конструктивного удосконалення та подолання деструктивного репродукування). Кожен профіль у категоріальному описі структурно-часових особливостей формування професійного досвіду підтверджує зміст конструктивних (стабільність, активна адаптація) і деструктивних (нестабільність, пасивна адаптація) тенденцій стильового прояву мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації особистості (Таблиця 1).

Таблиця 1. Схема категоріально-типологічного аналізу стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації

статичне	динамічне	
	інерційне	змінювальне
актуально-потенційна континуальність	стиль конструктивного удосконалення; стиль деструктивного репродукування	стиль заперечення конструктивного удосконалення; стиль подолання деструктивного репродукування
актуально-потенційна дискретність	стиль заперечення конструктивного удосконалення; стиль подолання деструктивного репродукування	нестійкий стиль

Представлена схема представляє можливість виділення двох профілів: *інерційна континуальність* - *змінювальна дискретність*; та *змінювальна континуальність* - *інерційна дискретність*; які по відношенню один до одного займають позицію взаємозалежності (X):

* профіль *інерційна континуальність* - *змінювальна дискретність* (\) - характеризується полярністю інерційно-змінювального та континуально-дискретного в картині майбутнього, що свідчить, з одного боку, про можливість безперервного сприйняття життєвих ситуацій і перенесення їх у майбутнє, коли

суб'єкт занурений у неї, і, навіть, може не фіксувати в свідомості її завершення (така ситуація є стабільною, без внутрішнього прагнення до її змінювання), а з другого, - про можливість дискретного сприйняття життєвих ситуацій, що супроводжується віддаленістю майбутнього від теперішнього, яка не тільки розширює ("розмиває") межі актуального, але й спричиняє переживання суб'єктом "виключеності" із течії життя (така ситуація є змінювальною, із внутрішньою стрибкоподібною динамікою посилення, послаблення, занурення і т.д.).

* профіль *змінювальна континуальність - інерційна дискретність (I)* - характеризується полярністю інерційно-змінювального та континуально-дискретного в картині майбутнього, що свідчить, з одного боку, про можливість безперервного сприйняття актуальної життєвої ситуації у майбутнє, при якій суб'єкт переживає свою зверхзосереджену динамічну включеність в неї з метою повної її локалізації у майбутньому; а з другого, - про можливість сприйняття життєвих ситуацій в майбутньому у ритмах обмежених дискретностей у часі, коли суб'єкт фіксує в свідомості їх унікальну і неповторну завершеність.

Категоріально-типологічний опис стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації особистості демонструє підтвердження їх трансформаційних конструктивних (деструктивних) тенденцій прояву стабільності - нестабільності, активної і пасивної адаптації, рефлексивності - нерефлексивності, а також окреслює структуру простору актуального і потенційного життєздійснення у прогностичних профілях ставлення до майбутнього, за якими простежуються тенденційні зміни: профіль *інерційна континуальність - змінювальна дискретність* - тенденція *стабільності - нестабільності*; профіль *змінювальна континуальність - інерційна дискретність* - тенденція *нерефлексивно-пасивної та рефлексивно-активної адаптації*.

Проведений аналіз моделі мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації особистості дозволяє надати прерогативу у її функціонально-динамічній структурі стильовим особливостям мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації, які виступають не тільки фактором детермінації професійної активності особистості, але й окреслюють зону прогностичних перспектив, які "запускають"

механізми передбачення в управлінні професійною і учбово-професійною діяльністю засобами деталізації розгортання змістово-часового простору професійної активності суб'єкта в майбутньому.

Якщо у такій постановці проблеми поставити акценти на вивчення стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації, то зрозуміло, що проблемність отримає систематизований характер її вирішення, адже запропонований метод визначення стилів мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації у своїх діагностичних і прогностичних можливостях вирішує як питання актуальної фіксації результативних показників включення людини в професійну діяльність, так й демонструє можливість вивчення потенційних меж професійної реалізації засобами тенденційної фіксації у лонгітюдних дослідженнях.

Об'єктивна протяжливість та багатоетапність професійного самовизначення обумовлена динамікою життєвого шляху, розширенням з віком діапазону соціальних відносин, які конкурують із професійною діяльністю, і тим самим, блокують актуальні професійні здібності. Тому дуже важливим є момент відстеження тенденційних змін актуального професійного досвіду на кожному з етапів його набуття. Володіючи арсеналом таких емпіричних даних, можна скласти прогностичну карту ймовірності виникнення конструктивних (деструктивних) стильових тенденцій формування професійного досвіду. Знання стильових особливостей мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації допоможе у запобіганні дезадаптаційних проявів професійного розвитку особистості.

У завершенні представленої моделі мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації та обґрунтування її стильових складових актуального і постактуального досвіду, спробуємо визначити основні правила складання прогностичних карт ймовірності прояву того чи іншого стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації.

Операційна фіксація актуального професійного досвіду дозволяє виділити два типи стилів - конструктивний і деструктивний (КС і ДС), внутрішній потенціал яких визначається змістом професійної ідентифікації (Ід' або Ід'' -

позитивна і негативна форми професійної ідентифікація) та відповідною мотивацією як активізуючого фактора в усвідомленні структури діяльності ($f(сд)$) та її суб'єктивно-зручних умов для людини ($f(уд)$).

В ході тенденційної фіксації потенційного професійного досвіду виділяються стилі мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації, які відповідно до змістово-психологічного наповнення та категоріально-типологічного аналізу, займають дві позиції - рефлексивний активно-адаптивний стиль (РААС) та нерефлексивний пасивно-адаптивний стиль (НПАС).

Потенціал виникнення рефлексивного активно-адаптивного стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації визначається як відношення наявності позитивної професійної ідентифікації із мотивацією усвідомлення структури діяльності ($f'(сд)$) та її суб'єктивно-зручних умов для людини ($f'(уд)$) до прояву конструктивного стилю мотиваційно-сміслової регуляції актуального професійного досвіду:

$$РААС = [(КС)] \div I_d' \times [f'(сд) + f'(уд)]$$

Потенціал виникнення нерефлексивного пасивно-адаптивного стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації визначається як відношення наявності негативної професійної ідентифікації із мотивацією усвідомлення структури діяльності ($f''(сд)$) та її суб'єктивно-зручних умов для людини ($f''(уд)$) до прояву деструктивного стилю мотиваційно-сміслової регуляції актуального професійного досвіду:

$$НПАС = [(ДС)] \div I_d'' \times [f''(сд) + f''(уд)]$$

Представлені алгоритми потенціалу виникнення стилів постактуального професійного досвіду знаходяться у полярній залежності між собою: позитивні форми професійної ідентифікації продукують прояв конструктивного стилю актуального професійного досвіду, відповідно негативні форми професійної ідентифікації - прояв деструктивного стилю:

$$I_d'(КС) \leftrightarrow I_d''(ДС)$$

Загальний потенціал виникнення конструктивного стилю мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації визначається як відношення прояву деструктивного та конструктивного стилів актуального професійного досвіду один до одного:

$$I_d'(КС) = \frac{I_d'(КС)}{I_d''(ДС)}$$

Для підвищення значущої (силової) характеристики (S) конструктивних тенденцій прояву актуального професійного досвіду потрібно збільшувати показники прояву позитивних форм професійної ідентифікації у деструктивному стилі мотиваційно-сміслової регуляції, що, відповідно приведе до їх вагового (кількісно-якісного) вирівнювання:

$$S = \frac{I_d'(КС)}{I_d'(ДС)}$$

Таким чином, підводячи загальні підсумки у представленні моделі мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації особистості, можна сказати, що основна роль у її функціонуванні відводиться змістово-процесуальним характеристикам професійної ідентифікації, на основі якої відбувається адекватна орієнтація людини у вимогах до неї професійної діяльності. Професійна ідентифікація як усвідомлення образу професійної діяльності реалізує уявлення особистості про власне майбутнє, яке є невід'ємною частиною її життєвого шляху і утворює суб'єктивний образ її професійного розвитку.

В цілому викладений підхід до вивчення мотиваційно-сміслової регуляції в професійному досвіді та результати проведеного дослідження виступають продовженням розвитку положень генетичної психології С.Д.Максименко та ідей конструктивної психології щодо проектування принципово нових механізмів регуляції діяльності на основі необмежених можливостей удосконалення людини в процесі прогресивного розвитку суспільства.

Реалізація таких ідей виражається у вмінні сучасної людини самостійно приймати рішення та користуватися новими психологічними механізмами, а за

потреби й відмовитися від них. Зрозуміло, що функцію розширення можливостей людини для її самоуправління, виконує психолог, основним професійним завданням якого виступає збільшення варіативності психологічних механізмів саморегуляції людини за рахунок розширення умов індивідуалізації психічного життя та захисту людини від масових маніпулятивних впливів, які базуються, насамперед, на стандартах, стереотипах, однотипних механізмах. У професійному житті людини спостерігаються ідентичні моменти.

Тому, психологів сьогодення повинні цікавити не тільки психологічні і особистісні втрати як наслідок жорстких соціально-економічних впливів, що відображається на процесі професіоналізації, але й витoki збереженості особистості, синтезованої у її мотиваційно-смісловій сфері, які успішно можуть бути виявлені за допомогою методу визначення стильових особливостей мотиваційно-сміслові регуляції, і за умов експериментального аналізу інтерпретуватися як психологічний факт. Головне, щоб ці психологічні факти відповідали тим очікуванням, які фахівець пов'язує з конструктивними можливостями власного професійного зростання. Ефективність його вирішення залежить від професійної майстерності психолога, який зпираючись на отримані результати, повинен зорієнтувати людину у напрямку вироблення рефлексивного активно-адаптивного стилю мотиваційно-сміслові регуляції професійної реалізації.

Зазначені особливості стильового прояву мотиваційно-сміслові регуляції професійної реалізації містять альтернативні варіанти формування професійного досвіду, які, з свого боку, визначаються критеріями функціональної відповідності особистості професійним вимогам в кожному конкретному випадку стильові належності.

Обґрунтовано, що стилі мотиваційно-сміслові регуляції актуального професійного досвіду особистості визначають рівень функціональної відповідності (невідповідності) особистості професійним вимогам у протилежних характеристиках конструктивного та деструктивного стилів. Функціональна відповідність реалізується засобом регуляційного механізму *безпосередньої координації* професійного досвіду за рахунок підтримання

адекватного співвідношення позитивних форм професійної ідентифікації та конструктивних типів взаємодії зовнішньої та внутрішньої мотивації.

При невідповідності можливостей особистості професійним вимогам процеси корекційного впливу спрямовуються на формування конкретних професійних вмінь й навичок. Альтернативним варіантом виступає регуляційний механізм *опосередкованої координації* професійного досвіду особистості, який забезпечує усвідомлення особистістю змісту професійної діяльності через тренінгові вправи, спрямовані на розвиток професійного цілепокладання, комунікативності, рефлексії тощо.

Стилі мотиваційно-сислової регуляції професійного досвіду особистості визначають тенденції трансформаційних закономірностей його формування та зумовлюють рівень перспективної відповідності (невідповідності) особистості професійним вимогам.

За невідповідності особистості професійним вимогам (стилі деструктивного репродукування, заперечення конструктивного удосконалення та нестійкий), корекційний вплив спрямовується на формування у особистості готовності до змін не тільки професійних, але й соціальних, морально-етичних норм поведінки і діяльності. Таким чином, альтернативним варіантом формування професійного досвіду особистості через доповнення й зміну її системи знань, переконань та професійних ідеалів, суспільство і саму себе, може розглядатися регуляційний механізм *особистісно-нормативних змін*.

При відповідності особистості професійним вимогам, коли стилі мотиваційно-сислової регуляції професійного досвіду демонструють тенденцію активної адаптації та стабільності (стилі конструктивного удосконалення та подолання деструктивного репродукування) потрібна така корекційна робота, яка утримала б рівень професійного світогляду у заданому режимі професійної самореалізації. Цей альтернативний варіант формування професійного досвіду особистості розглядається як регуляційний механізм *контролю особистісно-нормативних змін*.

Розвиток потенційних утворень професійного досвіду особистості може здійснюватись як під впливом безпосередніх вимог професійної (учбово-

професійної) діяльності, так і власне морально-вольових вимог людини до самої себе як професіонала (або майбутнього фахівця). При цьому, на кожному етапі професійного становлення відбувається накопичення практичних вмінь і навичок, нових способів орієнтації в сфері професійних вимог, що приводить до появи нових психологічних можливостей людини.

Функціональну роль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації можна охарактеризувати здатністю побудови суб'єктивного образу професійної діяльності, на основі якого відбувається адекватна орієнтація в її вимогах до людини. Професійна ідентифікація як усвідомлення образу професійної діяльності реалізує уявлення особистості про власне майбутнє, яке є невід'ємною частиною її життєвого шляху, а також виражає прогнозування майбутньої професіоналізації у перспективній сфері життєвого простору особистості.

Отже, проекція змісту актуально-функціональної та потенційно-перспективної сфер життєдіяльності особистості у стиль мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації відбувається на межі усвідомлення особистістю образу професійної діяльності та власних можливостей ефективною реалізації у ній. Стильовий зміст мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації виступає не тільки фактором детермінації актуальної професійної активності особистості, але й окреслює зону прогностичних перспектив її професійного розвитку.

Для подальшого вивчення проблеми вважаємо перспективними дослідження стильового прояву мотиваційно-сислової регуляції професійної реалізації психолога засобами верифікації таких особистісних чинників як неусвідомлювані компоненти професійної та особистісної ідентифікації, невротичний супровід професійної дезадаптації, індивідуально-типологічні детермінанти професійної придатності. Необхідним виступає аналіз стильового прояву мотиваційно-сислової регуляції у професіоналізації фахівців різних спеціальностей (не лише психологів) як засіб прогнозування професійної придатності й успішності.

Література:

0. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації особистості. – Автореф. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук. – К., 2004. – 26с.
1. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації: Навч. посібник. - Луцьк, РВВ Вежа. - 156с.
2. Максименко С.Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии). - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. - 320с.
3. Фурман А.В. Типологічний підхід у системі професійного методологування. – Психологія і суспільство. – 2006. - №2. – С.78-92.